

PŘERUŠENÁ VEČEŘE

On nous servit à souper. Je me mis à table d'un air fort gai; mais, à la lumière de la chandelle qui était entre elle et moi, je crus apercevoir de la tristesse sur le visage et dans les yeux de ma chère maîtresse. Cette pensée m'en inspira aussi. Je remarquai que ses regards s'attachaient sur moi d'une autre façon qu'ils n'avaient accoutumé. Je ne pouvais démêler si c'était de l'amour ou de la compassion, quoiqu'il me parût que c'était un sentiment doux et languissant. Je la regardai avec la même attention; et peut-être n'avait-elle pas moins de peine à juger de la situation de mon cœur par mes regards. Nous ne pensions ni à parler ni à manger. Enfin, je vis tomber des larmes de ses beaux yeux: perfides larmes!

„Ah Dieu!, m'écriai-je, „vous pleurez, ma chère Manon; vous êtes affligée jusqu'à pleurer, et vous ne me dites pas un seul mot de vos peines!“ Elle ne me répondit que par quelques soupirs qui augmentèrent mon inquiétude. Je me levai en tremblant; je la conjurai, avec tous les empressions de l'amour, de me découvrir le sujet de ses pleurs; j'en versai moi-même en essayant les siens; j'étais plus mort que vif. Un barbare aurait été attendri des témoignages de ma douleur et de ma crainte.

Dans le temps que j'étais ainsi tout occupé d'elle, j'entendis le bruit de plusieurs personnes qui montaient l'escalier. On frappa doucement à la porte. Manon me donna un baiser, et, s'échappant de mes bras, elle entra rapide-

Byla nám podána večeře. Usedl jsem ke stolu velmi vesele; avšak ve světle svíce, jež stála mezi ní a mnou, jsem postřehl, jak se mi zdálo, na tváři a v očích své drahé milenký smutek. Tato myšlenka vzbudila smutek také ve mně. Zpozoroval jsem, že se její oči na mne upírají jinak než obvykle. Nemohl jsem rozluštit, je-li to láska nebo soucit, třebaže se mi zdálo, že je to cit libezný a nvyvý. Hleděl jsem na ni stejně pozorně a možná, že ona právě tak obtížně soudila z mých zraků o stavu mého srdce. Neměli jsme pomýšlení ani na jídlo, ani na mluvení. Nakonec jsem spatřil, že z jejích krásných očí kanou slzy; proradné slzy!

„Ach Bože,“ zvolal jsem. „Vy pláčete, má drahá Manon, jste zarmoucena až k slzám a neřeknete mi ani slůvko o svých trampotách!“ Odpověděla mi jen několika vdechy, které zvýšily mé znepokojení. Vstal jsem všecek rozechvěn; zapřísahal jsem jí se vši naléhavostí lásky, aby mi odhalila příčinu svých slz; sám jsem je proléval také, strážej její slzy; byl jsem ví mrty než živý. Známký mé bolesti a mého strachu byly by dojaly barbara.

Když jsem jí byl takto celě zaměstnán, uslyšel jsem dusot několika lidí, jdoucích nahoru po schodech. Někdo zlehka zaklepal na dveře. Manon mě

ment dans le cabinet, qu'elle ferma aussitôt sur elle. Je me figurai qu'étant un peu en désordre, elle voulait se cacher aux yeux des étrangers qui avaient frappé. J'allai leur ouvrir moi-même.

A peine avais-je ouvert, que je me vis saisir par trois hommes que je reconnus pour les laquais de mon père...

pořbila, a vyvinuvši se z mého náručí, vstoupila chvatně do pokojíku, který za sebou ihned uzamkla. Domníval jsem se, že se chce ukrýt před očima tukajících cizinců, neboť byla poněkud neupravena. Sel jsem jim sám otevřít.

Sotva jsem otevřel, uchopili mě tři muži, v nichž jsem poznal otcovy lojake...

(Překlad Jaroslava Vobrubová-Koutecká)

Text pochází z příběhu Manon Lescaut od abbé Prévosta. Románěk vyšel poprvé v roce 1731, tedy krátce před Voltairovými Lettres anglaises a Montesquieuovou Římskou knihou.

Situace obou hlavních postav, Manon a Chevaliera des Grioux, před touto scénou je taková: Chevalier, sedmnáctiletý chlapec z dobré rodiny, zrovna vychodil školu a před několika týdny náhodou na poštovní stanici v Amiensu spatřil Manon, dívku mladší ještě než on, která měla být dopravena do kláštera, a utekl s ní do Paříže. Tam žili oba vesele a idylicky, až jim došly peníze; v té situaci navázala Manon poměr s velmi bohatým sousedem a lichvářem, který podal zprávu Chevalierově rodině. Chevalier sice hned ráno onoho dne, kdy má být unesen, náhodou přišel na stopu Manonina spojení s lichvářem, velice ho to ohromilo; ale naivní důvěřivost a zamilovanost zvítězily; sám si pro to našel prostínké vysvětlení (totiž že Manon si prostřednictvím lichváře opatřila peníze od příbuzných, a teď ho tím chce překvapit); když se večer vrátí domů, na nic se jí neptá, protože očekává, že se sama o té věci rozhovoří. S tímto radostným očekáváním, ale přesto poněkud nejistě zasedne ke stolu. Protože román je psán ve formě Chevalierova vyprávění, ličí tu scénu on sám.

Je živá, dramatická, skoro divadelní ve své struktuře a velmi pročitelná; lze tu rozeznat tři úseky. První vyjadřuje němě napětí obou, jak sedí za stolem, hořící svíci mezi sebou, a kradmo se pozorují, aniž by co pojedli. On cítí, že je stíněná, a to rychle pokazí dobrou náladu; snaží se pochopit její zasmušilost, zneklidní, ale v jeho neklidu je víc láskyplné účasti s jejím rozladěním než nedůvěry; ze způsobu, jak se snaží vysvětlit její pocity, z něžného vylíčení jejího zjevu, ba dokonce i z výčitek, které tu a tam vsouvá (perfides larmes!) jako vypravěč obeznalý s tím, co se bude dít dál, hovoří dojemná a přes všechny důvody k podezření upřímná zamilovanost. V jejím poněkud vzrušeném nitru lze tušit bolest z nastávajícího rozloučení (neboť ho svým způsobem miluje), snad trochu lítosti a zřejmě také strach, aby nějak neodhalil její

zradu; neboť i ona pozoruje, že je jiný než jindy. Instinktivní kontakt mezi dvěma tak mladými a tak těsně spjatými lidmi je v tomto němém výstupu znamenitě vyjádřen; je skrz nasrzk smyslný, ačkoliv se nemluví přímo o erotických věcech; a třebaže vypravěč hledí na tu nadmíru komediální scénu, kdy byl nízkým a směšným způsobem vlákán do pastí, jako na cosi dávno minulého, chápe ji velmi citově a pateticky („juger de la situation de mon coeur“).

Manoniny slzy uvolní němé napětí a začne druhý, značně pohnutý výstup. Chevalier se nemůže dívat na její pláč, a když na jeho naléhavé, zamilovaně vyčítavé a dojemné otázky odpovídá jen vzdechy, přestane se zcela ovládat. Vyskočí celý rozehvělý a pak ji zahrnuje otázkami a snaží se osušit její slzy, sám se rozpláče. I tuhle scénu ve vzpomínce chápe ještě zcela vážně a cituplně (un barbare aurait été attendri...). Slzy nabývají v literatuře 18. století významu, který jako samostatný motiv dříve nikdy neměly; využívá se jejich působivosti, zakotvené někde mezi oduševnělostí a smyslností, ukazuje se, že se zvlášť dobře hodí k dosažení oné dráždivé směsi erotiky a sentimentality, jež se tenkrát stala módou. Zejména ojedinělé slzy kanoucí z očí krásné, mírně dojaté a mírně rozdyčtžené ženské bytosti, nebo se kutálející po lících, si stále víc získávají oblibu ve výtvarném umění a v literatuře; sledují se a vychutnávají takřka jedna po druhé, on les voit tomber des beaux yeux, a hodnotí se skoro co do množství výrazem „quelques larmes“, který se sice nevyskytuje zde, ale jinde velmi často, a který lze těžko interpretovat, aniž by to vzbudilo dojem pedanterie, ačkoliv velmi přesně vystihuje styl a pocit doby. Pochází zřejmě z preciozity; poprvé jsem si ho všiml ve věnování Andromachy Madame, předčasně zesnulé Henrietté-Anné d'Angleterre, v němž Racine píše: „... on savait enfin que vous l'aviez (totiž mou tragédií) honoré de quelques larmes...“ Kvantitativní vymezení vystihuje zde vysoké postavení kněžny, která prokáže Racinově tragédii velikou čest, věnuje-li jí „několik“ slz. V 18. století jsou zato quelques larmes znamením krátkodobého erotického vzplanutí, které se dožaduje útěchy; tyhle slzy, qu'on verse, qu'on fait tomber nebo qu'on cache, je třeba osušit.

Poté začne třetí výstup. Je slyšet, jak po schodech jdou lidé, kdosi zaklepe na dveře. Manon ho ještě jednou rychle políbí (po letech ještě nezapomněl na tento polibek); načež se mu vymaní a zmizí ve vedlejší pokoji. Chevalier ani teď ještě nic netuší; Manon je „un peu en désordre“, buď proto, že přišla k večeru v „négligé“, nebo proto, že předcházející prudká a pohnutá scéna jí trochu pocuchala zevnějšek; je zcela přirozené, že se nechce vy-

stavovat pohledu cizího návštěvníka. Chevalier sám otevře příchozím dveře; jsou to lokajové jeho otce; chopí se ho; milostná idyla tentokrát končí. Při této příležitosti bychom chtěli říci několik slov o désordre dámského oblečení; i to vystupuje v 18. století mnohem silněji než dříve. Setkali jsme se s tím ve vznešeném náznaku už ve scéně Britannica (dans le simple appareil d'une beauté qu'on vient d'arracher au sommeil); nyní se tyhle motivy vyhledávají a využívá se jich; intimní erotika v popisech a náznacích se od doby Régence stala velkou módou, po celé století nacházíme v literatuře, a nejen v literatuře výslovně erotické, motivy tohoto druhu; vyrušení milencí, závan větru, pád, skok, při němž se odhalí jinak skryté části ženského těla, nebo se celkově projeví „rozkošný nepořádek“. Taková forma erotiky se v klasické epoše doby Ludvíka XIV. neobjeví ani ve veseloohře; Molière není nikdy lascivní. Erotická a citová intimitost se teď spojují a erotizace proniká i do anekdot filosofického a přírodovědeckého osvícenství.

To, co se v našem textu děje, připomíná intimitost „domácký rámeček“ mnohých příběhů pozdního středověku, ale chybí tomu zcela prvek kreaturálnosti, tak důležitý pro středověké vidění; je to spíš hladce a koketně elegantní; příběh i vylíčení je mimo jakoukoliv existenční hloubku. Je to jako v knižních ilustracích slavných rytců, kteří v té době dosáhli mistrovství, pěkně orámovaný, živý, intimní obraz, u něhož lze užít označení „interiér“. Manon Lescaut a mnoho jiných současných nebo o něco pozdějších děl nešetří podobnými interiéry, jejichž půvabná elegance, uslzená sentimentalita a erotikomramvní frivolnost tvoří svým způsobem jedinečnou směs. Milostné a rodinné scény, v nichž převažuje buď erotika nebo dojetí, přičemž málokdy jedna z obou složek úplně chybí, vyžadují příslušný inventář; oděv, různé předměty, zařízení místnosti se při každé jen trochu vhodné příležitosti popisují nebo naznačují s velkou zálibou pro pestrost a měnlivost a s koketní pečlivostí; v těch dílech není ani stopy po přísném dělení stylů; do děje jsou zapojeny osoby všech stavů, obchodní transakce a vůbec dobové kulturní obrázky všeho druhu; interiéry jsou zároveň „mrvoličnými obrázky“. V Manon Lescaut se hodně mluví o penězích, jsou tam lokajové, hospody, vězení, vystupují tam úřední osoby, v jedné scéně před divadlem je přesně udán název ulice, kolem táhne transport nevěstek, který se má nalodit do Ameriky; vše je velmi realistické. Přitom si autor přeje, abychom jeho příběh brali vážně; snaží se jej podat nadmíru morálně i nadmíru tragicky. Pokud jde o morálku, tak se tam moc hovoří o cti a ctnosti a Chevalier, z něhož se stane falešný hráč, podvodník a div ne pasák, se nikdy nezbaví zvyku projevovat ušlechtilé city

a s vervou pronášet moralistní úvahy, které jsou sice náramně triviální a kromě toho i dost nečisté, které však autor zřejmě bere vážně. Ba i Manon je podle jeho názoru „vlastně“ ctnostná; má bohužel jen tu vlastnost, že nadevše miluje požitky... V Avis de l'auteur se píše:

Elle connaît la vertu, elle la goûte même, et cependant elle commet les actions les plus indignes. Elle aime le Chevalier des Grieux avec une passion extrême; cependant le désir de vivre dans l'abondance et de briller lui fait trahir ses sentiments pour le Chevalier, auquel elle préfère un riche financier. Quel art n'a-t-il pas fallu pour intéresser le lecteur et lui inspirer de la compassion par rapport aux funestes disgrâces qui arrivent à cette fille corrompue!

Rozpoznává ctnost, má v ní dokonce zálibení, a přesto se dopouští nejpodlejších činů. Miluje s nesmírnou vášnivostí rytíře des Grieux; avšak pro touhu žít v nadbytku a oslůvat zrazuje své city k rytířovi, před nímž dává přednost bohatému nájemci důchodů. Jakého umění bylo zapotřebí, aby byl vzbuzen čtenářův zájem a rozdmýchán v něm soucit s neblahými ranami osudu, které stíhají tuto zkaženou dívku!

To je triviální zkaženost; není v ní ani špetka velikosti a důstojnosti; ale autor to patrně necítí. Chevalierova bezmezná sexuální vázanost a Manonina skoro nevinná amorálnost mají cosi exemplárního právě pro svou trivialitu a román je právem slavný právě pro tento svůj typický ráz. Ale abbé Prévost chce z obou postav za každou cenu udělat hrdiny, kteří jsou „vlastně“ dobří, a nebytelně je odlišit od obyčejných nicemů. Živý stud, který jednou pocítí Chevalier, když je odhalen a vidí, že všechny podvody vyšly najevo, ho má leda k tomu, aby se označil za zcela mimořádný a znamenitý charakter, který cítí hlouběji a bohatěji než le commun des hommes, a Prévost tenhle dětinsky vzletlý výklad morální kocoviny bere zřejmě docela vážně; chápe své hrdiny sentimentálně a pateticky. „Adieu, fils ingrat et rebelle!“ volá otec za Chevalierem; „Adieu, père barbare et dénaturé!“ odpovídá syn. To je tón comédie larmoyante, která tehdy přišla do módy. Triviální neřesti odpovídá neméně triviální představa ctnosti; naprosto a zcela se soustřeďuje na sexuální život, spořádaný i neuspořádaný, a je tudíž sama zcela zerotizovaná; co se tu nazývá ctností, nelze si vůbec představit bez aparátu erotických citů. Potěšení, které chce autor poskytnout čtenáři vylíčením sexuální hravé, zvrácené zkaženosti milenců, je ve skutečnosti důležitým držádem, které se neustále interpretuje citově a moralisticky a jehož vznět se zneužívá k produkování sentimentální moralistiky. S touto směsicí se velmi často setkáváme v 18. století, i morálka Diderotova je ještě založena na entuziastické sentimentalitě, do níž vplývá erotično, a je to do jisté míry cítit dokonce

u Rousseaua. Rostoucí změštanštění společnosti, stabilita politických a ekonomických poměrů, která se udržela skoro po celé století, pravidelný chod a bezpečí života středních zámožných vrstev, z toho vyplývající nedostatek hospodářských a politických starostí u mládeže z těchto vrstev: to vše podporovalo vznik morálních a estetických forem, jež lze vyčíst z našeho textu a z mnoha podobných míst; i poté, když se společenský řád před očima všech odhalil v celé své problematičnosti, když se rozkolísal a zhroutil, přešlo ještě mnoho měšťácké sentimentality do nového revolučního pojmosloví a udrželo se tam až do 19. století.

V našem textu jde tedy o jakýsi druh středního stylu, v němž se mísí realismus s vážností; vždyť román končí dokonce tragicky; ono míšení je nadmíru působné, ale oba směřované prvky, realismus i tragická vážnost, jsou hravě povrchní. Realistické obrazy jsou pestré, mnohotvárné, živé a názorné; nechybí ani líčení nejnížších neřestí; ale jazyk si neustále zachovává roztomilost a eleganci; není tu ani stopy po problematice; sociální prostředí je daným rámcem, který se přijímá takový, jaký je.

Značně odlišná je zato stylová poloha realistických textů, které slouží osvícenské propagandě. Takové texty se objevují od doby Régence a v průběhu století jsou stále početnější a polemicky vyrocenější. Jejich mistrem je Voltaire. Vybereme si nejdřív poměrně raný text ze šestého z Filosofických dopisů, které zachycují Voltairovy dojmy z Anglie.

Entrez dans bourse de Londres, cette place plus respectable que bien des cours; vous y voyez rassemblés les députés de toutes les nations pour l'utilité des hommes. Là, le juif, le mahométan et le chrétien traitent l'un avec l'autre comme s'ils étaient de la même religion, et ne donnent le nom d'infidèles qu'à ceux qui font banqueroute; là, le presbytérien se fie à l'anabaptiste, et l'anglican reçoit la promesse du quaker. Au sortir de ces pacifiques et libres assemblées, les uns vont à la synagogue, les autres vont boire; celui-ci va se faire baptiser dans une grande cuve au nom du Père, par le Fils, au Saint-Esprit; celui-là fait couper le prépuce de son fils et fait marmotter sur l'enfant des paroles hébraïques qu'il n'entend point; ces autres vont dans leurs églises attendre l'inspiration de Dieu leur chapeau sur la tête, et tous sont contents.

Vejděte na londýnskou burzu, na to místo úctyhodnější než mnohý dvůr; uvidíte tam shromážděny vyslance všech národností k užítku lidstva. Žid, mohamedán i křesťan se tu k sobě chovají, jako by byli téhož náboženství, a odpadlíkem nazvou leda toho, kdo udělá bankrot; presbyterián tu důvěřuje anabaptistovi a anglikán uvěří slibu kvakerovu. Když opustí toto mramulovné shromáždění, jeden jde do synagogy, druhý jde pít; jeden se jde dát pokřtít do velké kádě ve jménu Otce, Syna a Ducha svatého; druhý jde dát obřezat syna a naslouchat nesrozumitelnému hebrejskému mumlání nad dítětem; a další jde do svého kostela, aby tam s kloboukem na hlavě očekával milost boží, a všichni jsou spokojeni.

Tento obraz londýnské burzy nebyl vlastně napsán s realistickým úmyslem; jen velmi náznakově se dovidáme, co se tam vlastně děje. Jde spíš o to insinuat určitě myšlenky, které ve zcela hrubé a strohé formě by zněly asi takto: „Mezinárodní svobodný obchod, určovaný egoismem jednotlivců, prospívá lidské společnosti, spojuje lidi k společné, pokojné činnosti; naproti tomu všechna náboženství jsou absurdní, jejich absurditu dokazuje už to, že jich je tolik, přičemž každé prohlašuje, že je jediné pravé, a také nesmyslnost dogmat a ceremonií. Nicméně v zemi, kde je velmi mnoho rozmanitých náboženství, takže se musí navzájem tolerovat, nenatropí tolik škod a lze se na ně dívat jako na neškodné bláznovství. Horší je však, když se vzájemně potírají a pronásledují.“ Ale už v tomto strohém vystižení myšlenky je skryt rétorický úskok, který nemohu obejít, protože je obsažen už ve Voltairově koncepci: zarážející konfrontace náboženství a obchodu, přičemž se obchod prakticky a mravně klade výš než náboženství. Už srovnávat je, jako by šlo o dvě rovnocenná odvětví lidské činnosti, jež je třeba hodnotit ze stejného hlediska, je nejen opovržlivé, nýbrž klade zároveň problematiku, nebo chcete-li, seřizuje pokus tak, aby náboženství automaticky pozbylo všeho, co tvoří jeho hodnotu a podstatu; je vehnáno do situace, v níž se od počátku jeví směšným. To je technika, kterou sofisté a propagandisté odkjakživa s úspěchem používali a v níž je Voltaire mistrem. Právě proto si nevybral zemědělství, kancelář ani továrnu, aby ukázal pozhelnání produktivní práce, nýbrž burzu, kde se scházejí lidé různého původu a různé víry.

Pozvání ke vstupu na burzu je skoro slavnostní: nazývá burzu místem, které si zaslouží víc úcty než leckteré knížecí dvory, a její návštěvníky označuje za vyslance všech národů, kteří se shromáždili k prospěchu lidstva. Poté podrobněji popisuje návštěvníky a sleduje je nejprve při jejich činnosti na burze, pak v soukromém životě, přičemž podvackrát zdůrazní rozličnost jejich víry. Dokud jsou na burze, je tato rozdílnost bez významu; nenarušuje obchod; přitom se naskytuje možnost slovní hříčky s „infidèle“. Jakmile však opustí burzu — ono pokojné a svobodné shromáždění na rozdíl od svárlivých shromáždění duchovních —, projeví se roztržiténost náboženského přesvědčení, a co před chvílí tvořilo celek, takřka symbol ideální spolupráce celé lidské společnosti, to se nyní rozpadá na spoustu nesouvislých a zároveň neslučitelných částí; zbytek úvahy je věnován letnému vylicení několika těchto částí. Obchodníci opouštějí burzu a rozházejí se; někteří zajdou do synagogy, jiní do hospody; syntaktickým řazením se oboje hodnotí jako rovnocenná možnost vyplnění volného času. Načež

359 se charakterizují tři skupiny věřících burziánů, anabaptisti, židé a kvakeri; Voltaire přitom u každé skupiny zdůrazňuje pouze vnější znaky, pokazuje to, co jednoho od druhého zcela odlišuje, co je bez vzájemného vztahu a zároveň vždy jaksi absurdně komické. Neodhaluje vlastní podstatu židů nebo kvakerů, základ a zvláštní podobu jejich přesvědčení, nýbrž podivný a zejména pro nezasvěcence komický pohled na jejich náboženský ceremoniál. I to je příklad oblíbené propagandistické techniky, již se užívá často ještě mnohem hruběji a zlovoleji než v tomto případě; dala by se nazvat technikou reflektoru. Spočívá v tom, že se pronikavě osvětlí malá část rozsáhlých souvislostí, ale vše ostatní, co by jí mohlo vysvětlit a zařadit a co by mohlo vytvořit i protiváhu k zdůrazněné části, se ponechá ve tmě; takže se zdánlivě říká pravda, neboť ty věci nelze přece popřít, a přesto je vše zfalšováno, neboť k pravdě patří celá pravda a náležitý poměr jejich částí. Obecenstvo vždy znovu, zejména v neklidných dobách, naletí na takové triky a každý zná dost příkladů z nedávné minulosti. Přitom lze trik ve většině případů snadno prohlédnout; ale ve vyhozených dobách nemá k tomu lid nebo obecenstvo dost poctivé snahy; jakmile některá životní forma nebo lidská skupina naplní svůj čas nebo i jen ztratí přízeň a podporu, pak každé bezpráví, jehož se propaganda proti ní dopustí, se sice podvědomě chápe jako bezpráví, ale přesto se vítá se sadistickou radostí. Gottfried Keller líčí tento psychologický jev velmi krásně v seldwyllské novele, v Příběhu o ztraceném smíchu, kde se hovoří o nactiurhačném politickém tažení ve Švýcarsku; to, o čem hovoří, se ovšem k věcem, které jsme zažili, vztahuje jako mírné zkalení čistého potoka k moři špíny a krve. Gottfried Keller hovoří o té události nezujaťatě, klidně a jasně, aniž by cokoliv zastíral, aniž by v nejmenším kryl bezpráví nebo dokonce mluvil o vyšším právu, ale přesto jako by v tom spatřoval cosi přirozeného, ba někdy i blahodárného, neboť „z nespravedlivého popudu nebo z nepravdivé zámostky velmi často vyšlo leccos nového ve státě a rozšířila se svoboda“. Ten šťastlivec si nedovedl představit žádnou významnou změnu ve státě, která by nevedla k integraci svobody. My jsme viděli jiné věci.

Voltaire končí nečekaným obratem: et tous sont contents. S kejklářskou rychlostí parodoval ve třech ostře zformovaných větách tři vyznání nebo sekty a zrovna tak rychle, překvapivě a vesele vylétla ta čtyři závěrečná slova. Jsou neobyčejně významná. Proč jsou všichni spokojeni? Protože smějí klidně obchodovat a bohatnout; a protože jim také nikdo nebrání v náboženských ztřeštělostech, takže se z nich nestávají stíhatelé ani psanci. Ať žije tole-

rance! Dovoluje každému, aby šel za obchodem nebo za zábavou, aby se napil nebo nějakým absurdním způsobem uctíval Boha.

Způsob klást problém předem tak, aby žádoucí řešení bylo ob-
saženo už v samém kladení problému, a technika reflektoru, která
pronikavě osvětluje směšnost, absurdnost nebo odpudivost protiv-
níka, jsou metody, kterých se používalo dávno před Voltairem.
Ale on je přetváří zvláštním a svérázným způsobem. Příznačné je
u něho především tempo; rychlé, pronikavé shrnutí vývoje, prud-
ký sled obrazů, překvapivá a nečekaná konfrontace věcí, které se
obvykle vedle sebe nekladou: v tom je přímo jedinečný a nedo-
stížitelný a v tempu tkví už převážná část vtípu. Čteme-li jeho přepů-
vabné rokokové obrázky, vystane to zvláště zřetelně; například:

Comme il était assez près de Lutèce,
Au coin d'un bois qui borde Charenton,
Il aperçut la frigante Marton
Dont un ruban nouait la blonde tresse;
Sa taille est leste, et son petit jupon
Laisse entrevoir sa jambe blanche et fine.
Robert avance; il lui trouve une mine
Qui tenterait les saints du paradis;
Un beau bouquet de roses et de lis
Est au milieu de deux pommes d'albâtre
Qu'on ne voit point sans être idolâtre;
Et de son teint la fleur et l'incarnat
De son bouquet auraient terni l'éclat.
Pour dire tout, cette jeune merveille
A son giron portait une corbeille,
Et s'en allait avec tous ses attraits
Vendre au marché du beurre et des oeufs frais.
Sire Robert, ému de convoitise,
Descend d'un saut, l'accôle avec franchise:
„J'ai vingt écus, dit-il, dans ma valise;
C'est tout mon bien; prenez encore mon cœur:
Tout est à vous. — C'est pour moi trop d'honneur“
Lui dit Marton. . . .

Blízko Lutece na kraji lesa vroubího Charenton spatřil čipernou Marton se světlým copem svázaným stužkou; je křehké postavy a pod krátkou sukni lze zahlédnout bělostnou, jemnou nožku. Robert přijede blíž; její vzezření by svedlo svatého z ráje; mezi dvěma abalastrovými jablčky, do nichž se zamiluje každý, kdo je spatří, je krásná kytice z růží a lilí; a dívčina svěží a růžolící tvář zastře i nádheru kytice. Abychom řekli všechno, tahle zázračná dívčina měla na kyčlích koš a se všemi svými púvaby šla na trh prodávat máslo a čerstvá vejce. Sir Robert vzušen chticím rázem seskočil, bez okolků ji obejmje: „Mám ve svém vaku dvačet tolarů,“ řekne; „to je celé mé jmění; vezměte k tomu mé srdce: všechno je vaše.“ — „Příliš velká čest pro mne,“ řekne mu Marton.

Tato ukázka pochází z velmi pozdního veršovaného příběhu: Ce qui plaít aux dames a je velmi pečlivě komponovaná, o čemž

svědčí stupňované dojmy z Martoniny krásy, kterou rytíř obdi-
vuje nejdřív z dálky, pak ze stále větší blízkosti. Značná část pů-
vabu spočívá ve spádu; kdyby se zpomalil, pozbyla by svěžesti a ztrivíálněla by. A právě ve spádu tkví také vtíp celého příběhu;
vznání lásky působí jen proto tak komicky, že s tak překvapivou
stručností shrnuje vše podstatné. Spád je zde, jako všude u Vol-
tairea, také součástí jeho filosofie; slouží mu k tomu, aby ostře zdů-
raznil základní motivy lidského konání, jak je chápe on, to jest
krasné materialisticky, aby je takřikajíc odhalil, přičemž přesto
nikdy neupadne do hrubosti. V tom milostném obrázku není nic
vznešeného ani oduševnělého, vyjadřuje leda chtíč a ziskuchtivost;
vznání lásky začíná zcela nefrázovitým rozbořem obchodní strán-
ky věci, a přesto je půvabné, elegantní a vzletné. Každý ví, a Ro-
bert a Marton si to také dobře uvědomují, že slova: Prenez encore
mon coeur, tout est à vous — jsou pouhými ozdůbkami, jimiž se
vyjadřuje touha po okamžitém ukojení pohlavního pudu; a přesto
mají všechno půvabné kouzlo, které Voltaire a jeho epocha zdědili
po klasice (v tomto případě hlavně po Lafontainovi) a které dávají
do služeb materialistickému osvícení a odhalení. Obsah se úplně
změnil, ale jas a líbezná dokonalost klasiky, l'agrécable et le fin,
se zachovaly, utkvívají v každém slovu, v každém obratu a v kaž-
dé obměně jazykového rytmu. Příznačně voltairovský je rychlý
spád, který při vši nehoráznosti, ba nedostatku svědomí v morál-
ce, při vši sofistické předpadové technice nikdy nezdrácí estetickou
vytříbenost. Je zcela prost zpola erotické a tím poněkud matné
rozcitlivěnosti, kterou jsme se pokusili analyzovat v textu z Manon
Lescout; Voltairova osvicenská odhalení nejsou nikdy hrubá a těž-
kopádná, nýbrž lehká, vzletná a skoro svůdná; a především je
Voltaire zcela prost mlhavého, rozplzlého patosu, který narušuje
jasnost myšlení i čistotu citění a který se vynořil u osvícenců dru-
hé poloviny století a v revoluční literatuře, v 19. století se pak
působením romantiky rozšířil ještě mocněji a v současné době se
rozbujel do nejdopornějších podob.

Úzce spřízněno s rychlým spádem, ale běžnější spíš v metodě
propagandy, je značné zjednodušení problémů. U Voltaira rych-
lost, skoro bychom řekli hbitost, slouží zjednodušení. Dosahuje
se ho skoro všude vyhocením problémů do antitézy zázorněné
vířivým, rozpuštěným, rychlým příběhem, v němž černé a bílé,
teorie a praxe atp. stojí v jasném a prostém protikladu. Lze to po-
zorovat na našem textu o londýnské burze, kde protiklad obchod
a náboženství (jedno prospěšné a podporující lidskou spolupráci,
druhé nesmyslné a rozdělující lidi) se předvádí na živém obraze,
přičemž problém je energicky a jednostranně zjednodušen; vedle

toho zazní také neméně zjednodušený protiklad tolerance-intolerance. Ba i v milostných příbězích se do prosté antitetické formule (požitek-obchod) vyhrocuje sice nikoliv problém, ale substance dění. Pohlédme ještě na jiný příklad. Román *Candide* obsahuje polemiku proti metafyzickému optimismu Leibnizovy myšlenky o nejlepším z možných světů. V 8. kapitole *Candida* začíná znovunalezená Kunigunda vyprávět o dobrodružstvích, jež zažila od doby, kdy byl *Candide* vypuzen ze zámku jejího otce:

J'étais dans mon lit et je dormais profondément, quand il plut au ciel d'envoyer les Bulgares dans notre beau château de Thunder-ten-tronckh; ils égorgèrent mon père et mon frère, et coupèrent ma mère par morceaux. Un grand Bulgare, haut de six pieds, voyant qu'à ce spectacle j'avais perdu connaissance, se mit à me violer; cela me fit revenir, je repris mes sens, je criaí, je me débattis, je mordis, j'égratignai, je voulais arracher les yeux à ce grand Bulgare, ne sachant pas que tout ce qui arrivait dans le château de mon père était une chose d'usage: le brutal me donna un coup de couteau dans le flanc gauche dont je porte encore la marque. — Hélas, j'espère bien la voir, dit le naïf *Candide*. — Vous la verrez, dit Cunégonde; mais continuez. — Continuez, dit *Candide*.

Byla jsem v posteli a spala blubokým spánkem, když se nebi zlíbilo poslat do našeho krásného thunder-ten-tronckského zámku Bulhary; zabili mého otce a mého bratra a rozsekali mou matku na kusy. Jeden velký Bulhar, vysoký šest stop, vida, že jsem při této podívané omdlela, začal mě znásilňovat; to mě přivedlo k vědomí, nabyla jsem zase smyslu, křičela jsem, zmítala jsem sebou, kousala jsem, škrábala, chtěla jsem vydrápat onomu velkému Bulharovi oči nevědouc, že všechno, co se děje v zámku mého otce, je docela obvyklé. Ten surovec mě hodl nozem do levého boku a mám po tom ještě památku.“ — „Ach, doufám, že ji uvidím,“ řekl naivní *Candide*. — „Uvidíte ji,“ řekla Kunigunda, „ale pokračujme.“ — „Pokračujte,“ řekl *Candide*.

Strašlivé události se zdají komické, protože se řítí skoro s klaunskou hbitostí a líčí se jako Bohem chtěné a zcela běžné, což stojí v komickém protikladu k jejich hrůznosti a svobodné vůli postižených; k tomu přistupuje ještě erotická pointa na konci. Antitetické zjednodušení a anekdotizace problému, vířivě hbitý spád ovládají celý román; pohroma stíhá pohroma a vždy znovu se interpretují jako nutné, spořádané, rozumné, hodné nejlepšího z možných světů, což je očividně nesmyslné. Tímto způsobem se klidné uvažování znemožní smíchem a pobavený čtenář jestli vůbec, pak jen těžko dospěje k poznání, že Voltaire naprosto nebyl práv Leibnizovu myšlenkovému pochodu a myšlence metafyzické harmonie světa, už proto, že tak zábavný spis jako *Voltaire*ův najde mnohem víc čtenářů než obtížná pojednání jeho filosofických soků, vyžadující vážnou práci. Ba většina tehdejších čtenářů sotva pochopí, a pokud přece jen pochopí, sotva zhodnotí, že domnělá

reálná skutečnost, kterou Voltaire vytváří, naprosto neodpovídá zkušenosti, že je uměle upravená pro polemické účely. Rytmus osudů, jež stíhají *Candida* a jeho druha, nelze v reálné skutečnosti nikde pozorovat; taková nepřetržitá, nesouvislá sprška pohrom dopadajících zčistajasna na naprosto neúčastněné, nepřipravené, náhodně do nich zapletené lidi neexistuje; spíš to připomíná osudy komické figury ve fraše nebo hloupého augusta v cirkusu. Kromě nadměrného hromadění pohrom a toho, že v přemnoha případech nemají žádný vnitřní vztah k postiženým, falšuje Voltaire skutečnost tím, že nadmiru zjednodušuje příčiny dění. Příčinami lidských osudů v jeho osvícensky realistických spisech jsou buď přírodní jevy nebo náhody, nebo — pokud jako příčina přichází v úvahu lidský čin — pudová zlovůle a především hlupství. Nikdy nezkoumá dějinné podmínky vzniku lidských osudů, lidských přesvědčení a zařízení; to platí o dějinách individuí i o dějinách státu, náboženství a lidských společností. Zrovna tak nesmyslné, hloupé a nahodilé jako anabaptismus, židovství nebo sekta kvakerů v našem prvním příkladě o londýnské burze jsou v *Candidovi* plení, válečná tažení, náboženská pronásledování, názory šlechticů nebo duchovních; a Voltaire považuje za zcela samozřejmé, že rozumný člověk nevěří ve vnitřní řád událostí nebo ve vnitřní oprávnění názorů. Zrovna tak samozřejmě považuje za dokázané, že v individuálních dějinách může kohokoliv stihnout jakýkoliv osud, pokud neodporuje přirozeným zákonům, bez ohledu na možnost vztahu mezi charakterem a osudem, a občas si libuje v sestavování řetězů příčin chápaných jako pouhé přírodní pochody, zatímco mravnost a individuální historie jsou vědomě potlačeny; přechtíme si například ve čtvrté kapitole *Candida* Panglosův výklad o původu jeho syfilidy:

... vous avez connu Paquette, cette jolie suivante de notre auguste baronne; j'ai goûté dans ses bras les délices du paradis, qui ont produit ces tourmens d'enfer dont vous me voyez dévoré; elle en était infectée, elle en est peut-être morte. Paquette tenait ce présent d'un cordelier très savant, qui avait remonté à la source; car il l'avait eue d'une vieille comtesse, qui l'avait reçue d'un capitaine de cavalerie, qui la devait à une marquise, qui la tenait d'un page, qui l'avait reçue d'un Jésuite qui, étant novice, l'avait eue en droite ligne d'un des compagnons de Christophe Colomb...

... znal jsem Paquetu, onu hezkou komornou naší vznešené baronky; v jejím náručí jsem ochutnal rajských rozkoší a ty způsobily, že mě šířá toto pekelné trápení: byla jím nakažena a snad na ně zemřela. Tento dárek dostala Paquette od jednoho velmi učeného františkána, který jej měl z puvodního pramene, neboť jej dostal od jedné staré hraběnky, která jej obdržela od kapitána jizdy, který za něj vděčil jedné markýze, která jej dostala od svého pážete, kterému jej daroval jistý jezuita, který, když byl novicem, jej dostal přímo od jednoho ze společníků Kryštofa Kolumba. (Rudolf Souček.)

Takové líčení, které si všímá jen přirozených příčin a z morálních buduje leda satiru na mravy duchovních (už zde homosexualita!), přitom však s rozpustilou hbitostí potlačuje vše individuálně dějinné, co kdy vedlo ke vzniku milostných vztahů, takové líčení insinuuje zcela vyhraněný názor na zřetězení událostí, v němž se ztrácí odpovědnost jednotlivce za činy spáchané přirozeným pudem i vše, co vede k určitým činům na základě osobního založení, zvláštěního vnitřního a vnějšího vývoje. Tak daleko jako v této ukázce a vůbec v *Candidovi* jde Voltaire jen zřídkakdy; v zásadě je moralistou; a zejména v historických spisech najdeme portréty lidí, v nichž zřetelně vystupuje individualita. Ale vždy má sklon k zjednodušování a vždy zjednodušuje tak, že zdravý, praktický, osvícenský rozum, jak se začal utvářet v jeho době a jeho působením, se stává jediným soudným měřítkem a že z podmínek, v nichž se odehrává lidský život, se berou vážně jen podmínky přirozeně hmotné; dějinné a duševní se naproti tomu s opovržením pomíjejí. Souvisí to s aktivními a neohroženými názory, které naplňovaly mysl osvícenců: že lidská společnost má být osvobozena od všech přitěží, které brzdí rozumný pokrok; takovými přitěžemi jsou náboženské, politické, vědecké a hospodářské jevy, které vznikly v dějinách iracionálně, navzdory jasnému rozumu, a způsobily nepřehledný zmatek; bylo zdá se nutné nikoliv je pochopit a ospravedlnit, nýbrž zdiskreditovat. Voltaire konstruuje skutečnost tak, aby se hodila pro jeho účely. Nelze popřít, že v mnoha jeho spisech se najde spousta každodenní skutečnosti, pestré a živé; je však neúplná, vědomě zjednodušená, a proto hravě povrchní, ačkoliv má vést k vážnému poučení. Pokud jde o rovinu stylu, pak už ze smýšlení převládajícího v osvícenských spisech, třebaže nejsou tak drze vtípné jako spisy Voltairovy, vyplývá pokles důstojnosti člověka; tragické vzepětí klasických hrdinů mizí od počátku 18. století, tragédií samé přibývá a Voltaira na pestrosti a duchaplnosti, ztrácí na závažnosti; zato kvetou střední básnické druhy jako román a veršovaný příběh a mezi tragédií a komedií se vsouvá střední žánr *Comédie larmoyante*. Doba netouží po vznešenosti, nýbrž hledá půvab, eleganci, ducha-plnost, city, rozumnost a užitečnost, což všechno patří spíš do střední polohy. Ve střední stylové poloze se eroticky sentimentální styl *Manon Lescaut* stýká s propagandistickým stylem Voltairovým. V obou případech nejsou vystupující osoby žádnými vznešenými hrdiny, oproštěnými od vztahů všedního života, nýbrž jsou zatopené většinou ve středních životních podmínkách, jsou na nich závislé, navenek a dokonce i vnitřně jimi zaujaté. Protože nelze popřít jistý stupeň vážnosti ani u Voltaira, který to se svými ná-

zory myslí docela vážně, je třeba konstatovat, že na rozdíl od klasiky dochází nyní opět k míšení stylů. V oblasti všedního ani vážného nesahá však příliš daleko ani příliš hluboko. Na tradici klasického vkusu navazuje v tom smyslu, že realismus si tu stále zachovává půvab; vyhýbá se hluboké tragičnosti a kreaturálnosti, vztahu k dějinnosti; realismus, ač pestrý a zábavný, je tu pouhou pěnou. Voltaire vypěstoval libivou a nadýchnutou realistikou, sloužící pouze osvícenským myšlenkám, do takového mistrovství, že dokonce i kreaturálních představ o vlastním konci, které na něho doléhaly v posledních letech života, dovedl použít jako žertovně roztomilého úvodu k populárně filosofické úvaze. Doložím to příkladem, který předtím kdysi analyzoval L. Spitzer (*Romanische Stil- und Literaturstudien*, Marburg, 1931, II. 239 n.). Jde o dopis, který napsal šestasedmdesátiletý vychrtlý patriarcha se známou propadlou tvářičkou madame Neckerové, když za ním do Ferney přišel sochař Pigalle, aby zhotovil jeho bustu. Zní:

Madam Necker

Ferney, 19 Juin 1770

Quand les gens de mon village ont vu Pigalle déployer quelques instruments de son art: Tiens, tiens, disaient-ils, on va le disséquer; cela sera drôle. C'est ainsi, madame, vous le savez, que tout spectacle amuse les hommes; on va également aux marionnettes, au feu de la Saint-Jean, à l'Opéra-Comique, à la grand'messe, à un enterrement. Ma statue fera sourire quelques philosophes, et renfrognera les sourcils éprouvés de quelque coquin d'hypocrite ou de quelque polisson de folliculaire: vanité des vanités!

Mais tout n'est pas vanité; ma tendre reconnaissance pour mes amis et surtout pour vous, madame, n'est pas vanité.

Mille tendres obéissances à M. Necker.

Madam Neckerové

Ferney, 19. června 1770

Když lidé z našeho města viděli, jak Pigal rozkládá některé nástroje patřící k jeho řemeslu, říkali: Hleďme, hleďme, on ho bude pitvat; to bude švanda. Jak víte, madam, je to tak, lidé se baví každou podívanou; stejné tak jdou na loutkové divadlo, na svatojánský oheň, do komické opery, na velkou mši, na pohřeb. Nad mou sochou se pár filosofů usměje, tu a tam některý pokrytecký taškář nebo nestydatý pisálek podle svého zvyku stáhne brvy: marnost nad marností!

Ale všechno není marnost; má něžná náklonnost k přátelům a hlavně k vám, madam, není marnost.

Přijměte, madam Necker, tisíce něžných výrazů úcty.

Odkazují čtenáře na Spitzerovu znamenitou analýzu, která sleduje a interpretuje každý odstín ve výrazu, a chci jen doplnit nebo shrnout, co je podstatné pro problém stylu, o němž nám zde jde. Realistická anekdota, která k tomu dala podnět, je buď vy-

myšlená nebo aspoň zredigovaná pro tento účel; není pravděpodobné, že by sedlákům kolem roku 1770 byla představa pitvy běžnější než sochařství; kdo byl Pigalle, to se patrně rozneslo, a že se zhotovovaly portréty slavného zámečkáře pána, který mezi nimi už deset let žil, jím muselo připadat mnohem přirozenější než myšlenka, že by se pitval živý ještě člověk. Není ovšem zcela vyloučeno, že nějaký polovzdělaný vtipálek mezi nimi něco takového rozhlásil, domnívám se však, že většinu čtenářů, kteří se nad tím zamyslí, se bude zdát mnohem pravděpodobnější, že tím vtipálkem byl sám Voltaire. Ať už si ten dekor vymyslel sám, jak se domnívám, nebo ať mu ho v té podobě přihrála náhoda, v každém případě jde o zcela zvláštní, přepointovaný, předstíraný kus skutečnosti, znamenitě a výslovně se hodící pro to, co na ni Voltaire navěsí: přívětivě a šarmantně přednesenou, triviální světáckou moudrost, ohňostroj příkladů, v nichž se s osvicenskou troufalostí směšuje profánní s posvátným, ironii k vlastní slávě; polemické narážky na přátele, celková shrnutí v šalamounském základním tématu a nakonec navázání na slovo „vanité“ kvůli závěrečné filosofii dopisu, z níž vyzaňuje celé kouzlo tohoto stále ještě přívětivého a čilého starce a století, které tak výrazně poznamenal; celek skýtá, jak praví Spitzer, jedinečný útvar, osvicenské rokokové psaníčko. Je tím jedinečtější, že spojení světácké moudrosti a roztočilého ducha se tu váže na anekdotu vyvolávající představy kreaturálnosti starého, chřadnoucího těla nad hrobem; i při takovém tématu si Voltaire zachovává duchaplnost a libivost. Kolik věcí se v tom textu spojuje: umělá a předstíraná realistika; dokonale-šarm lidských vztahů, které při vši srdečnosti výrazu zachovávají značnou míru zdrženlivosti; povrchnost kreaturální sebekonfrontace obsahující zároveň onu vznešenou přívětivost, která nechce druhého člověka obtěžovat vlastními truchlivými pocity; a pedagogický étos velkých osvicenců, který by byl s to sílu posledního dechu použít ještě k duchaplné a libivé formulaci nějakého poznatku.

Doufám, že z Prévostových a Voltairových příkladů vyplynuly všechny podstatné znaky nápadně roztočilé a nápadně povrchní střední polohy, k níž se počátkem 18. století opět přiblížila realistika a vážnost, od doby Ludvíka XIV. tak přísně oddělovaná; mnohé ještě jasněji vyvstane při rozboru zpětným srovnáním pozdějších textů. Zbývá mi už jen ještě pohovořit o literárním žánru, který svým charakterem vylučuje jakékoliv oddělování realistiky od vážného nazírání, a proto se ani ve francouzském 17. století nepodřizuje bez výhrady estetickému dělení stylů; jsou to memoáry a deníky. Od renesance se v nemálo evropských zemích vyskytují zajímavá a významná díla toho druhu; v absolutistické periodě 17.

a 18. století, zejména ve Francii a v zemích, na něž silně působil francouzský vzor, jde skoro výhradně o autory z dvorních kruhů, často knižecího původu, a o záležitosti politické, o dvorní intriky a život nejvyšších společenských tříd. Stojí za zmínku (srv. Sainte-Beuve, *Causeries du Lundi*, XV, 425), že ani jediný z nejnadanějších, nejsvératnějších a nejslavnějších francouzských spisovatelů paměti nepatří ke generaci Ludvíka XIV.; jsou to buď příslušníci epochy bezprostředně předcházející, jako Retz, La Rochefoucauld, Tallemant des Réaux, nebo epochy následující. Přímou za vlády krále a za neomezené nadvlády vkusu reprezentovaného jeho jménem obracel se moralismus, pod jehož vlivem stála francouzská memoárová literatura už dříve, k obecnějším formám a předmětům a vyhýbal se realistickému líčení současného dění. To, že se zabýváme memoáry až zde, v souvislosti s první půlí 18. století, tkví v tom, že nejvýznamnější spisovatel toho druhu, vévoda Louis de Saint-Simon, spadá podle našeho názoru spíš do 18. než do 17. století. Narodil se 1675, v roce 1691 přichází ke dvoru a začíná se zápisky už velmi brzo, v devatenácti letech, v červenci 1694; o tom se sám zmiňuje. Avšak k vlastnímu souhrnnému redigování došlo zřejmě mnohem později, totiž po královnině smrti v roce 1723, kdy Saint-Simon odešel od dvora. Žil a psal pak ještě 32 let; občasné narážky na události třicátých a čtyřicátých let dokazují, že pracoval v pokročilém 18. století; v memoárech k roku 1700, kde se hovoří o vzniku pruského království, se například zmiňuje o smrti Fridricha Viléma I. a o nastoupení jeho následovníka jako o nedávných událostech; což dokazuje, že toto místo napsal krátce po květnu 1740. Pořadatel kritického vydání (ve sbírce *Grand Ecrivains*) dospěli k názoru, že *Mémoires* byly napsány mezi lety 1739 a 1749 (*Notes sur l'édition des Mémoires*, sv. 41, str. 442n.). Chronologicky patří tedy dílo bezpochyby do 18. století; obtížnější je vnitřní, duchovědné zařazení vědyby, neboť ho vlastně nelze s nikým srovnat, a jen jedno bije hned do očí i při letném seznámení s jeho dílem, že totiž způsobem psaní a svými názory rozhodně nepatří do doby Ludvíka XIV. V jeho způsobu psaní není ani stopy po vyrovnané bienséance, po klasickém úsilí o harmonii, ani stopy po nadnesené odtažitosti velkých desetiletí; pokud jej lze vůbec s něčím srovnat, připomíná nejspíš ještě předklasickou prózu z počátku 17. století. V názorech je rozhodným odpůrcem centralistického absolutismu, přeje si stavovské zřízení království s mnohem větší stavovskou svobodou a především s vysokou šlechtou jako vládnoucím stavem; v náboženských otázkách jako člověk veliké a bezpochyby ryzí zbožnosti je prost předsudků a zavrhuje veškeré pronásledování a utlačování víry. Za ideál po-

važuje vládu Ludvíka XIII., což je zřejmě perspektivistické nedorozumění, neboť Richelieu přece za Ludvíka XIII. vybudoval základ dokonaleho absolutismu a politického bankrotu šlechty; Saint-Simon se tu dal oklamat rodinnou tradicí, neboť jeho otec, jemuž bylo už skoro sedmdesát, když se Saint-Simon narodil, patřil v mládí k oblíbeným Ludvíka XIII. a byl jím povýšen na vévodu a pára. Saint-Simon je tedy antiabsolutistickým reakcionářem, a když hovoří o důstojenství a významu nejvyšší šlechty, vévodů a pairů, mají jeho názory občas cosi anachronického a manikálního. Přesto má mnoho zdravého politického rozumu, vidí věci správně a ostře. Nesmíme zapomenout, že opozice, která se v posledních desetiletích Ludvíka XIV. začínala utvářet z několika významných dvořanů, skoro bez rozdílu pomýšlela na restauraci starších stavovských zřízení; spatřovala v nich, zejména v obnově někdejších pozic vysoké šlechty, účinný prostředek proti absolutismu a jeho nástrojům, královým ministrům, kteří mu bezvýhradně a oddaně sloužili; k těmto myšlenkám se družily praktické a poměrně svobodomyšlné plány mírové politiky, přeměny vnitřní správy, finančnictví a církevních poměrů. Názozy opoziční skupiny u dvora lze označit za stavovské, patriarchální a liberalistické; jejich vliv je zřejmý ještě u Montesquieua. Saint-Simon sympatizoval s touto skupinou, její nejvýznamnější mužové byli jeho přáteli, sdílel mnohé jejich myšlenky a svým způsobem je dál rozvíjel. V jeho politickém smýšlení se mísily reakční tendence, jejichž kořeny sahají do doby před Ludvíkem XIV., s liberalistickými, jak se začaly vyvíjet s počínajícím 18. stoletím; ani politicky nemá tedy nic ze stylu Ludvíka XIV. Od mládí byl přítelem vévody z Orleansu, který se po králově smrti stal regentem; jako člen regentské rady získal tak velký vliv, ale mnoho z toho nevytěžil. Zřejmě nebyl státníkem; byl příliš hrdý, příliš čestný, příliš temperamentní a příliš nervózní a patrně i životem u dvora a tajným literátským pokažený pro věcnou politickou práci. A ani tentokrát se nehodil do doby, jejíž lehkou a elegantní hravost nedovedl žít ani zvládat. Přesto se jeho bytost rozvinula až v desetiletích mezi rokem 1694 a 1723, v tajné opozici za posledních let vlády Ludvíka XIV. a pak za účasti ve vládě vévody z Orleansu; o těchto desetiletích pojednávají i nejdůležitější části memoárů, které redigoval v desetiletích, jež následovala. Po tom všem se domnívám, že ho lze nejspíš ještě zařadit do počínajícího 18. století, jako originální a zvláštní případ antiabsolutistického, aristokraticko-stavovského, liberalizujícího reformního smýšlení, které bezprostředně předcházelo počátkům osvícenství.

O jeho spisovatelské osobnosti a jeho stylu psali mnozí, myslím

že nejvýstižněji Taine ve čtvrtém oddíle studie, uvedené brilantním, ale jednostranným a podstatu nepostihujícím vylíčením „století“ (sedmnáctého) — (Essais de Critique et d'Histoire, I, 188n.). Všichni kritici srovne obdivují Saint-Simonovo mistrovské líčení živých lidí; nejlepší a nejslavnější portréty dřívějších memoárů blednou vedle jeho podobizen a v evropské literatuře se vůbec vyskytuje jen velmi málo spisovatelů, kteří by byli s to zahrnout čtenáře takovým množstvím postav, vždy tak evidentně svérázných a jednotlivých, přičemž by byla vždy z gruntu vystižena existence dotyčného člověka. Saint-Simon si nevymýšlí; pracuje s nahodilým, nepřebraným materiálem, jak mu jej skýtá život. Je to skoro všední materiál, ačkoliv pochází výhradně z okruhu francouzského dvora; dějiště je tak rozlehlé a zalidněné, že zahrnuje celý svět lidí, a Saint-Simon neopovrhne ničím a nikým; jeho takřka nešťastné spisování se vrhá s nástrojem jazykového vyjádření na jakýkoliv předmět. Už to určuje výchozí bod pro zkoumání jeho stylu ve světle naší problematiky. Ale i zde chceme vycházet z výkladu vybraných textů; není ovšem snadné vybrat si z takové spousty. Začneme s něčím napohled povrchním.

V dubnové noci roku 1711 zemřel na neštovice na zámku Meudon jediný králův legitimní syn Monseigneur neboli le grand Dauphin, jak ho nazývali u dvora. Odpoledne byly zprávy o jeho stavu příznivé a ve Versailles se všichni domnívali, že nebezpečí je zažehnáno; v noci přišla zpráva, že umírá. Celý dvůr byl na nohou, nikdo nemyslel na spánek, dámy a páni, většinou už v nočních úborech, vyšli z appartements a shromáždili se kolem obou synů umírajícího, kolem vévodů z Burgundska a Berry a jejich chotí; brzy poté vévodkyně z Burgundska, jež se na chvíli vzdálila, aby uvítala kočár s králem vracějícím se z Meudonu, přináší zprávu o smrti. Různorodá hnutí myslí, zračící se ve výrazu a postoji velkého množství osob, jichž se nečekaná událost dotýká nejružnějším způsobem, skýtají významnou a mnohotvárnou podívanou, jež se nocí a skoro jakýmsi improvizovaným dekorem vyhrocuje ještě dramatictější; Saint-Simon sám v povznesené náladě (kterou se snaží namáhavě potlačit, neboť ho k tomu nutí svědomí a slušnost), protože zánik Monseigneura považuje pro Francii, pro přátele a pro sebe sama za štěstí, celou bytostí vychutnává onen okamžik a čerpá z něho spoustu scén, portrétních skic, sebeanalýz a pozorování, v nichž protichůdnost a zmatenost chvíle, prolínání úděsu, zoufalství, ohromení, rozpaků, potlačované radosti, souběžnost důstojenství smrti a groteskních jednotlivostí jsou vyjádřeny jako něco zcela jednotlivého. Z mnohostránkového líčení vyhmátáme malou scénu. Týká se Madame, švagrové krále, ovdovělé

vévodkyně z Orleansu, falcké Alžběty Charlotty, proslulé svými dopisy. Když Saint-Simon popsal plačící skupinu mladých princů a princezen a vévodu z Beauvilliers, který o ně klidně a rozvážně pečoval u vědomí svého dvorního úřadu, pokračuje takto: (21,35):

Madame, rhabillée en grand habit, arriva hurlante, ne sachant bonnement pourquoí ni l'un ni l'autre, les inonda tous de ses larmes en les embrassant, fit retentir le château d'un renouvellement de cris, et fournit le spectacle bizarre d'une princesse qui se remet en cérémonie, en pleine nuit, pour venir pleurer et crier parmi une foule de femmes en déshabillé de nuit, presque en mascarades.

Madame, opět ve velké toaletě, s nárkem přišla, neznajíc dobře důvod jednoho ani druhého, všechny začala objímat a zalévat slzami, až se zámek znovu rozezněl křikem, a poskytla tak bizarní podívanou na knežnu, která se v hluboké noci oblékne do obřadního oděvu a přijde plakat a nářikat mezi dav žen v nočních nedbalkách, skoro jak na maškarním plese.

Větu tvoří čtyři koordinované části se slovesem v minulém čase (arriva, inonda, fit retentir, et fournit), z nichž první tři části vyjadřují etapy postupujícího děje, čtvrtá, dlouze rozmáchlá, souhrnně interpretuje děj. Interpretace, která vyzdvihuje protiklad mezi zamýšleným a skutečným dějovým účinkem, proniká však už do předcházejících částí. Hned na začátku očekáváme po slovech *Madame, rhabillée en grand habit* něco slavnostního, nadneseného, ale všechno očekávání překazí ono *arriva hurlante*; poté následuje participiální vsuvka (ne sachant...) a v dalších částech *inonda... a fit retentir...*; takže do plynule koordinovaného systému period, který neobsahuje jedinou syntaktickou formu vyjadřující protiklad nebo vymezení, jsou vsazeny samé významově antitézy. Madame nemá rozumný důvod k tomu, aby se slavnostně vystrojila ani aby hořekovala; je směšné udělat jedno kvůli druhému; a k druhému nemá příčinu, protože Monseigneur a jeho okolí nepřáli zájmům jejím ani zájmům jejího syna a mezi oběma skupinami nebylo přátelských vztahů. Na druhé straně se v jejím vystupování zračí celá protikladnost její bytosti: netaktní, temperamentní a hluchá dobrosrdečnost, která v takové chvíli zapomíná na osobní nepřátelství a vnímá jen hrůzu smrti a soucítí s trpícími; a pak poněkud neohrabaný, německý cit pro knížecí důstojnost, který se i po desítkách let soužití v základech liší od citění francouzského dvora a který ji vedl k tomu, aby před započítím velkého výstupu na sebe nejprve navlékla parádní úbor, ačkoliv jí to opravdu otřásl a ona opravdu vzlykala. To vše znamenitě doplňuje rysy, o nichž píše Saint-Simon jinde: o políčku, který ušetřil synovi před shromážděným dvorem, protože proti jejimu i proti

vlastnímu přání souhlasil s tím, že se ožení s ilegittimní dcerou krále; o jejím neobratném a nespolečenském pohoršení nad poměry u dvora jejího chotě; o jejím neméně neobratném a neomaleném nepřátelství k Madame de Maintenon, které ji nakonec stálo strašné ponížení; což nakonec znamenitě zapadá do celkové charakteristiky, kterou podává Saint-Simon při její smrti (41,117):

... Elle était forte, courageuse, allemande au dernier point, franche, droite, bonne et bienfaisante, noble et grande en toutes ses manières, et petite au dernier point sur tout ce qui regardait ce qui lui était dû. Elle était sauvage, toujours enfermée à écrire, hors les courts temps de cour chez elle; du reste, seule avec ses dames; dure, rude, se prenant aisément d'aversion, et redoutable par ses sorties qu'elle faisait quelquefois, et sur quiconque; nul complaisance, nul tour dans l'esprit, quoiqu'elle (ne) manquât pas d'esprit; nulle flexibilité, jalouse, comme on l'a dit, jusqu'à la dernière petitesse de tout ce qui lui était dû; la figure et le rustre d'un Suisse, capable avec cela d'une amitié tendre et inviolable...

... Byla statná, odvážná, německá do poslední čárky, otevřená, přímá, dobrá a milosrdná, vznešená a velká v celém svém chování a do poslední čárky malicherná v každé věci, která se týkala jí. Byla plachá, stále uzavřená se svým psaním, až na krátká období, kdy se u ní scházela společnost; jinak byla stále sama se svými dvorními dámami; tvrdá, drsná, snadno nenávidějící a obávaná pro své výpady, které podnikala kdykoli a proti komukoli; ani roztomilá, ani duchaplná, ačkoliv duch jí nechyběl; nepoddajná, žárlivá, jak už bylo řečeno, až do poslední maličkosti, která se jí týkala; postavou a neomaleností Svýcar a přitom schopná něžného a nezlomného přátelství...

Z neladného hromadění, opakování a syntaktických zkratk této ukázky je zřejmé, že Saint-Simon ne vždy, spíš velmi zřídka píše tak vzletně dlouhé a vyvážené znějící věty jako tu, kterou líčí vévodkynin noční výstup; větná stavba se u něho mění podle poutavosti předmětu: emporté toujours par la matière, et peu attentif à la manière de la rendre, sinon pour la bien expliquer, jak sám říká (41,335). Při oné noční příhodě ho vzpomínka na bouřlivý výstup strhává ke vzletnosti, ale rozhodně ne na úkor kritického zraku a vyhmátnutí groteskních prvků; i ty zapojí do vzletné věty. Jakkoliv rozdílné jsou oba texty, noční příchod a portrét vévodkyně z Orleansu, mají mnoho společného; především zhuštěný a skoro přetižený obsah. Pišícímu vévodovi se vybavují vzpomínky na lidi a scény s takovou silou a s tolika podrobnostmi, že jeho pero skoro jako by jim nestačilo, a je zřejmě pevně přesvědčen, že vše, nač si vzpomíná, je pro celek nezbytné a také do celku zapadne, aniž by se o to musel předem starat. Nedopřeje si čas, aby nejdřív dokončil výstup Madame a pak teprve v dalších větách řekl, za prvé, že neměla mnoho příčin k smutku, a za druhé, že

272 slavnostní úbor nebyl na místě, což jsou vlastně dvě různé věci; ale protože mu obojí napadne současně se vzpomínkou na překotně vstupující vévodkyni a sám je příliš zavalen myšlenkami a nápady, příliš úzkostlivý, aby při pokusu o klidnější řazení, které by leccos odsunulo na později, něco nezapadlo nebo nezmezelo pod záplavou nových obrazů a myšlenek, musí to tam všecko hned vpravit; a tak z nouze udělá ctnost: zjistí, že lze obojí sloučit, protože obojí je stejně nemístné, stejně instinktivní a stejně domémné, a protože oboje do nehlubšího nitra osvětluje bytost Madame; a už to tam stojí černé na bílém, trochu asymetrické pokud jde o vzájemné vztahy, ale tím pádnější: ne sachant bonnement pourquoi ni l'un ni l'autre. Tímto překotným a netrpělivým způsobem dochází k syntaktickým zkřížením a nadměrným zkratkám, jež lze najít všude v jeho díle a jež skoro všude vedou k syntézám; jako geniální jamais à son aise ni nul avec lui, což prohlásí o prezidentu Harlayovi, nebo sachant de tout, parlant de tout, l'esprit orné, mais d'écorce, což napíše o vévodovi z Noailles; nebo takovéto logicky absurdní, ale co do smyslu přesto zcela jasné vazby jako: ... pour la faire connaître et en donner l'idée qu'on doit avoir pour s'en former une qui soit véritable (Madame des Ursins), nebo ... divers traits de ce portrait, plus fidèle que la gloire qu'il a dérobée et qu'à l'exemple du roi il a transmise à la postérité (o maršálu Villarsovi; i pokračování věty je charakteristické pro nadměrné zkratkovitě shrnutí). Tentýž nedočkavý spěch panuje i při vypočítávání vlastností v portrétu Madame. Saint-Simon si zřejmě nedal na čas, aby je předem seřadil, nemá ani dost klidu, aby se vyvaroval opakovaných myšlenek, slov a zvuků (courts-courts); podvkrát začíná s elle était, a později se mu to už nestane jen díky tomu, že ani na to se mu už nedostává času; dvakrát insistuje vazbou au dernier point, což vyvolává nečekaný rétorický účín: kombinuje dvě krátká adjektiva v absolutním postavení (dure, rude) s devítislabičnou adverbialní vazbou a pokračuje novým, obšírně zdůvodněným adjektivem (14 slabik), na něž zavěšuje zcela nekonstruktivní, příliš zkratkovitě a přerývané působící čtyřslabičné et sur quiconque; následující větu počínaje hromadí prostě substantiva; a nejpodivuhodnější z celého útvaru mi připadá závěr, u něhož se neví, kde končí oblast tělesna a kde začíná oblast morální, a u něhož se ani nenamáhá najít jiný souhrnný výraz pro neobyčejně pádný a svou vnitřní pravdivostí dojmavější protiklad než nenápadně avec cela, nezapomenutelné uprostřed tolikeré nápaditosti a dobře známé každému čtenáři Saint-Simona. Jaký to pomník pro ženu: la figure et le rustre d'un Suisse, capable avec cela d'une amitié tendre et inviolable!

To nás přivádí k další zvláštnosti, kterou lze najít v obou textech a u Saint-Simona vůbec velmi často: jako se nenamáhá budovat věty harmonicky, tak je i dalek harmonického vyrovnávání obsahů. Ani ho nenapadne, aby materiál řadil podle nějaké etické nebo estetické představy o řádu, co ctnostné a co neřestné, co tělesné a co duševní. Všecko, co ho k dané věci napadá, vtěsnává do vět tak, jak se mu to vybavuje, a pevně věří, že se to pokaždé skloubí v jasnou jednotu; vždyť má ve vědomí jedolitou představu člověka, kterého popisuje, celkový obraz scény, kterou líčí! Nejde mu o to, aby la figure et le rustre d'un Suisse, přičemž rustre už přechází z oblasti tělesné do morální, spojoval s amitié tendre a inviolable; kdekoliv lze najít jiné a ještě nápadnější případy. O Monseigneurovi říká: L'épaisseur d'une part, la crainte de l'autre formaient en ce prince une retenue qui a peu d'exemples; nádherný popis vévodkyně z Burgundska, která ho okouzila, jako skoro všechny, kdo ji znali, začíná slovy: Régulièrement laide, les joues pendantes, le front trop avancé, un nez qui ne disait rien, de grosses lèvres mordantes ... Lze si pomyslit, že chtěl začít s nedostatkem a pak přejít ke kráse, snad to byl na okamžik i jeho plán, ale nedodržel ho, neboť za yeux les plus parlants et les plus beaux du monde následuje ještě peu de dents et toutes pourries dont elle parlait et se moquait la première. A po tomhle všem přichází kromě jiného ... peu de gorge mais admirable, le cou long avec un soupçon de goître qui ne lui seyait point mal ... une taille longue, ronde, menue, aisée, parfaitement coupée, une marche de déesse sur les nuées: elle plaisait au dernier point (22,280). Ani pak to ještě nekončí. O Villarsovi říká: C'était un assez grand homme, brun, bien fait, devenu gros en vieillissant, sans en être appesanti, avec une physionomie vive, ouverte, sortante, et véritablement un peu folle. Kdo by čekal takovýchle závěr. Místo, které s obdivem cituje Proust, a podobná, jichž lze najít mnoho, nelze posuzovat podle našich dnešních literárních zkušeností; nečekané kombinace (i když ovšem sotva takové) dokáže dnes vytvořit každý jen trochu nadaný žurnalista a dokonce kdejaký výrobce reklamních textů. Musíme je posuzovat na pozadí mravních a estetických představ francouzské klasiky a doby poklasické s pevnými kategoriemi pro to, co se k sobě hodí a co nikoliv, s kategoriemi vraisemblance a bienséance, které nepřípuštěly, aby se něco odchýlného i jen naznačilo; teprve pak lze zhodnotit nesrovnatelnou jedinečnost Saint-Simonova vnímání a výrazu.

Nejdůležitějším projevem nedostatku jakékoliv předzjednané harmonizace, z něhož však vyrůstá harmonie živého a skutečného

individua ineffabile, je neustálé směřování tělesné a mravní oblasti, vnějších a vnitřních znaků; vnější znak má vždy charakterologickou výrazovou hodnotu, niterná podstata se skoro nikdy nelíčí bez smyslových forem a často splývá obojí v jediném slově nebo obraze, jak je tomu v (la figure et) le ruste d'un Suisse, o čemž jsme hovořili výše. K tomu prolinání dochází dokonce i tehdy, když chce Saint-Simon ukázat protiklad vnějšího a vnitřního; onen protiklad může klamat, může vyplývat z mylné interpretace zevnějšku. U příležitosti církevního sněmu z roku 1700 líčí Saint-Simon údiv, který jímá duchovní, když pařížský arcibiskup, kardinál Noailles, kterého většina přítomných málo znala a jehož zevnějšek na pohled nesliboval nic zvláštního, byl pověřen předsednictvím a projevil se jako neobyčejně učený, schopný a osvícený muž: un air de béatitude que sa physionomie présentait, avec un parler gras, lent, et nasillard, la faisait volontiers prendre pour niaise, et sa simplicité en tout pour bêtise (všimněte si nadměrné zkratkovitosti); la surprise était grande quand... Neklade vnější proti vnitřnímu, nýbrž mylnou interpretaci (la faisait volontiers prendre) celku směšuje již s morálními prvky (air de béatitude, simplicité); a pokud interpretuje správně, pak tím způsobem, že rysy, které si povrchní pozorovatelé špatně vykládali, do této interpretace výborně zapadají; a také ve správné interpretaci se mísí duchovní a tělesné, vnější a vnitřní: avec son siège, sa pourple, sa faveur, sa douceur, ses moeurs, sa piété et son savoir, il gouverna toute l'assemblée sans peine...; a vše končí vylíčením jeho stolování.

Prolinání těla a ducha, podle toho, co právě vystihuje nejvnitřnější podstatu celku, s tím spojenou a zrovna tak nerozlučně smíšenou politickospolečenskou situaci příslušné osoby (son siège, sa pourple, sa faveur, sa douceur, ses moeurs, sa piété et son savoir, vše v jedné rovině); nakonec každého celistvě zapojeného do jednoty politickohistorické atmosféry francouzského dvora, takže jednotlivce je neustále zapředen do spleti vztahů; to vše zvládá tento styl. I osobní vztah autorův k postavám je velmi přesně odstíněn. To, že nic nevnalézal, že si nic nevymýšlel, že vše přijímal tak, jak se mu to bezprostředně jevílo, dává Saint-Simonovi životní hloubku, již nemohou postavit po bok nic rovnocenného ani nejvýznamnější tvůrci postav z doby velkých desetiletí, Molière například nebo La Bruyère. Všimněme si třeba méně známého portrétu Saint-Simonovy švagrové duchesse de Lorge, dcery kdysi mocného, později svrženého ministra, ma grande biche jí nazval v jednom dopise (24, 275—277):

La duchesse de Lorge, troisième fille de Chamillart, mourut à Paris en couche de son second fils, le dernier mai, jour de la Fête-Dieu, dans sa vingt-

huitième année. C'était une grande créature, très bien faite, d'un visage agréable, avec de l'esprit, et un naturel si simple, si vrai, si surnaçant à tout, qu'il en était ravissant; la meilleure femme du monde et la plus folle de tout plaisir, surtout du gros jeu. Elle n'avait quoi que ce soit des sottises de gloire et d'importances des enfants des ministres; mais, tout le reste, elle le possédait en plein. Gâtée dès sa première jeunesse par une cour prostituée à la faveur de son père, avec une mère incapable d'aucune éducation, elle ne crut jamais que la France ni le Roi pût se passer de son père. Elle ne connut aucun devoir; pas même de bienséance. La chute de son père ne put lui en apprendre aucun, ni éteindre la passion du jeu et des plaisirs. Elle l'avouait tout le plus ingénument du monde, et ajoutait après qu'elle ne pouvait se contraindre. Jamais personne si peu soigneuse d'elle-même, si dégingandée: coiffure de travers, habits qui traînaient d'un côté, et tout le reste de même, et tout cela avec une grâce qui réparait tout. Sa santé, elle n'en faisait aucun compte, et pour sa dépense, elle ne croyait que terre pût jamais lui manquer (že bude mít vždy dost, že nikdy neztratí půdu pod nohami). Elle était délicate, et sa poitrine s'altérait. On le lui disait; elle le sentait; mais, de se retenir sur rien, elle en était incapable. Elle acheva de se pousser à bout de jeu, de courses, de veilles en sa dernière grossesse. Toutes les nuits, elle revenait couchée en travers de son carrosse. On lui demandait en cet état quel plaisir elle prenait; elle répondait, d'une voix qui, de faiblesse, avait peine à se faire entendre, qu'elle avait bien du plaisir. Aussi finit-elle bientôt. Elle avait été fort bien avec Madame la Dauphine, et dans la plupart de ses confidences. J'étais fort bien avec elle; mais je lui disais toujours que, pour rien, je n'eusse voulu être son mari. Elle était très douce, et, pour qui n'avait que faire à elle, fort aimable. Son père et sa mère en furent fort affligés.

Vévodkyně de Lorge, třetí dcera Chamillartova, zemřela v Paříži poslední května na Boží tělo ve svých osmdesáti letech při porodu druhého syna. Byla to vysoká žena, velice urostlá, příjemně tváře, duchaplná a povahou tak prostá, opravdová, tak nade vše povznesená, že tím byl každý uchvácen; byla to ta nejlepší žena na světě a ze všech nejvíce poblázněná do každé rozkoše, hlavně do hry. Neměla v sobě ani za mák slavo-mamu a pocitu důležitosti, jak je mívají děti ministrů; ale všechno ostatní měla v plné míře. Od nejranějšího dětství zkažená dvorem, který podlézal jejímu otci, a díky matce, která jí nedokázala dát jakoukoli výchovu, nedověděla si jakživa představit, že by se Francie nebo král mohli obejít bez jejího otce. Nevěděla, co je to povinnost ani slušné chování. Pád jejího otce jí nedokázal ničemu z toho naučit, ani potlačit její vášeň pro hru a rozkoše. Ona to co nejpříjemněji přiznávala a dodávala, že se nedokáže nutit. Jakživ nebyl nikdo tak málo o sebe dbalý, tak nepořádný; rozouchaný útes, oblek jak ho na sebe hodila a všechno ostatní stejně tak, a přitom půvab, který všechno nahradil. Na své zdraví nemyslela ani trochu... nikdy si neuměla představit, že by ztratila půdu pod nohama. Byla křehká, plíce se jí hořšily, říkali jí to; cítila to; ale nedokázala si nic odříci. A během posledního těhotenství hnala všechno až do konce, hru, vyjízdky, bdění. Každou noc se vracela v kočáře polomrtvá. Ptávali se jí, jakou z toho může mít radost, odpovídala slabým hlasem, který bylo sotva slyšet, že užije radostí dost. A brzy také zemřela. Byla velice zadobře s ženou následníka trůnu, která se jí s mnohým svěřovala. Já jsem byl velice zadobře s ní; ale vždycky jsem jí říkal, že bych za nic nechtěl být jejím manželem.

V portrétu de ma grande biche je skryta vroucí účast, ba skoro lze cítit cosi jako slzy, které se mu při vzpomínce derou do očí. Který spisovatel této nebo dokonce předcházející epochy by byl s to vylíčit takovou dámu jako ubohé mládě, zahájit líčení slovy c'était une grande créature, přijít na stupňování si simple, si vrai, si surnageant à tout, k triviální vazbě c'était la meilleure femme du monde připojit ostrý akcent et la plus folle de tout plaisir, nepořádek v odívání, ve způsobu života, ve zdraví sloučíc do tak okouzlujícího obrazu marnotratného odevzdání a nakonec uchystat výjev, kdy natažena v kočáře říká skomirajícím hlasem qu'elle avait bien du plaisir. Přitom je text plný jasně a klidně věcnosti, s jakou se popisuje sociální a vůbec okolní živná půda téhle jedinečné sazenice. Museli bychom počkat hluboko do 19. století, ba vlastně až do 20., abychom našli v evropské literatuře podobnou stylovou polohu, takovou syntézu člověka, zcela prostou vši tradiční harmonizace, tak bezprostředně pronikající od náhodných vnějších dat do hlubin existence.

Uvedeme ještě několik příkladů, které na rozdíl od dosavadních osvětlují spíš věci historické a politické. V roce 1714 začal dlouhý boj o protijansenistickou papežskou bulu Unigenitus. Saint-Simon je nepřítelem buly, dílem proto, že se mu přiči každý nátlak na svědomí a každé násilí ve věcech víry, dílem také proto, že bula dává pokyny k exkomunikaci, které se mu zdají politicky nebezpečné. Jezuita Tellier, králův zpovědník, který chtěl bulu za každou cenu prosadit, by rád získal Saint-Simona na svou stranu a požádá ho nakonec o nerušenou schůzku. Shodou okolností se oba setkají v zadním kabinetu (Saint-Simonův „boutique“), který je bez oken a osvětlen pouze svícemi, zatímco v sousedním salóně čeká návštěva, která nemá upozorovat nic z toho, co se v kabinetě děje. Rozhovor je stále živější; s udivující otevřeností odhalí starý jezuita svůj lstivý a brutální plán, aby si tak vynutil jeho přijetí; snaží se různými sofismaty vyvrátit Saint-Simonovy pochyby, a když cítí odpor, horlí stále víc. Saint-Simon už dřív a na jiném místě (17,60) zpodobnil Père Telliera; zde několik vět z portrétu:

Sa tête et sa santé étaient de fer, sa conduite en était aussi, son naturel cruel et farouche... il était profondément faux, trompeur, caché sous mille plis et replis, et quand il put se montrer et se faire craindre, exigeant tout,

Jeho hlava a zdraví byly ze železa, jednání také, jeho povaha byla krutá a drsná... Byl do hloubi falešný, lstivý, skrytý pod tisíci úskoky a rouškami, a když měl příležitost se ukázat a probudit strach, vyžadoval všechno

ne donnait rien, se moquant des paroles les plus expressément données lorsqu'il ne lui importait plus de les tenir, et pour suivant avec fureur ceux qui les avaient reçues. C'était un homme terrible... Le prodigieux de cette fureur jamais interrompue d'un seul instant par rien, c'est qu'il ne se proposa jamais rien pour lui-même, qu'il n'avait ni parents ni amis, qu'il était né malfaisant, sans être touché d'aucun plaisir d'obliger, et qu'il était de la lie du peuple et ne s'en cachait pas; violent jusqu'à faire peur aux jésuites les plus sages... Son extérieur ne promettait rien moins, et tint exactement parole; il eût fait peur au coin d'un bois. Sa physionomie était ténébreuse, fausse, terrible; les yeux ardents, méchants, extrêmement de travers; on était frappé en le voyant.

a nedával nic, vysmíval se těm nejspolehlivěji vysloveným slibům, jestliže je už nepotřeboval dodržet, a neřivě pronásledoval ty, kterým je dal. Byl to strašný člověk... Na téhle zuřivosti, která nikdy ani na okamžik nepolevila, je zajímavé, že nikdy nic nechťel pro sebe sama, že neměl ani příbuzné, ani přátele, že byl od narození zlý, že nikdy v nejmenším nezatožil být laskavý a že byl z lidu a netajil se tím; krutý, že se ho báli i nejmoudřejší jezuité... jeho zevnějšek nic jiného nesliboval a vsuktu nikoho nezklamal; polkat ho někde v lese, člověk by se ho bál. Tvář měl chmurnou, lstivou, hroznou; pohled žhavý, zlý, naprosto krivý; kdo ho viděl, byl tím otřesen.

Nyní sedí oba proti sobě v kabinetu (24,117):

Je le voyais bec à bec entre deux bougies, n'y ayant du tout que la largeur de la table entre deux. J'ai décrit ailleurs son horrible physionomie. Eperdu tout à coup par l'ouïe et par la vue, je fus saisi, tandis qu'il parlait, de ce que c'était qu'un jésuite, qui, par son néant personnel et avoué, ne pouvait rien espérer pour sa famille, ni, par son état et par ses vœux, pour soi-même, pas même une pomme ni un coup de vin plus que les autres; qui par son âge touchait au moment de rendre compte à Dieu, et qui, de propos délibéré et amené avec grand artifice, allait mettre l'Etat et la religion dans la plus terrible combustion, et ouvrir la persécution la plus affreuse pour des questions qui ne lui faisaient rien, et qui ne touchaient que l'honneur de la leur école de Molina. Ses profondeurs, les violences qu'il me montra, tout cela me jeta en un tel (sic) extase, que tout à coup je me pris à lui dire en l'interrompant: «Mon Père, quel âge avez-vous?» Son extrême surprise, car je le regardais de tous mes yeux, qui la virent se peindre sur son visage, rappela mes sens...

Viděl jsem ho tvář v tvář mezi dvěma svícemi, mezi námi byla jen šíře stolu. Jeho strašlivou tvář jsem už popsal. Jak hovořil, byl jsem náhle uchvácen tím, co jsem slyšel a viděl a uvědomil jsem si, co je to jezuita, který vzhledem ke své osobní a vyznávané nicotnosti nemůže vyžadovat nic pro svou rodinu, ani vzhledem k svému stavu a slibu pro sebe sama, ani o jedno jablko, ani o jeden doušek víc než druzí; který se věkem blíží okamžiku, kdy vydá počet Bohu, a který svým obratně zosnovaným a velice chytře vedeným plánem hodlá strhnout stát a církev do toho nejstrašnějšího ohně a zahájit to nejhroznější pronásledování pro otázky, které se ho nijak přímo netýkají a dotýkají se jen etí jeho molinismu. Jeho vášnivost a propast, které přede mnou rozevřel, mě strhly k takovému nadšení, že mě najednou napadlo ho přerušit a říci: „Otče, kolik je vám let?“ Protože jsem ho přímo hltal očima, viděl jsem, jak se mu v tváři rozlilo nejvyšší překvapení, a vzpamatovalo mě to...

Saint-Simonovi se podaří zastrít účinek nemístné otázky a dozví se, že Pěre Tellerovi je třiasedmdesát let. Scéna velmi jasně ukazuje, jak Saint-Simon chápe určité jevy, které má před očima; v člověku, kterého má „bec à bec“ před sebou, spatřuje zcela instinktivně jednotu složenou z těla, duše, životní situace a životních osudů; to mu dává ponornou sílu, která proniká skrze člověka do politického předmětu, a to tak hluboko, že mu často zmizí z očí jeho aktuální část, jak je tomu právě zde, a na dně se odhalí mnohem hlubší a obecnější poznání; hledí-li na protějšek de tous ses yeux, zapomene na to, oč zrovna jde, totiž o disputaci k určitému článku Constitutio Unigenitus, a naprosto živě vidí podstatu jezuitismu, ba navíc podstatu každé přísně organizované pospolitosti. To je způsob apercepce, který by jeho protějšek při veškerém ostrovtipu sotva byl schopen pochopit; 17. ani 18. století nezná jiné příklady takového vidění; lidé byli jakýmsi rozumným způsobem příliš povrchní a sami v nitru příliš diskretní, příliš ostýchaví před osobou druhého člověka, příliš dbalí odstupu, takže před takovým odhalením couvali. Ono místo ukazuje také, že Saint-Simon nejhlubší poznatky nezískává racionální analýzou myšlenek a problémů, nýbrž empirií uplatňovanou na kterémkoliv smyslovém jevu a pronikající až do existenciálnosti; zatímco jezuita prvních Lettres provinciales (abychom citovali příklad, který je nasnadě) je jistě stylizován podle předcházejícího racionálního rozboru.

Zmíníme se ještě o jednom místě. Saint-Simon od dětství velmi dobře znal vévodu z Orleansu, pozdějšího regenta, a vysoce si vážil jeho inteligence a schopností; ukazuje, jak teprve svízelný a pokřivený vztah k strýci Ludvíku XIV. narušil jeho charakter a sílu a udělal z něho nakonec nerozhodného, nespolehlivého, cynicky lhostejného a výstředního člověka. Nedlouho před smrtí regenta si Saint-Simon uvědomil, že život toho člověka se chýlí ke konci, a popisuje, jak k tomu poznání dospěl. Regent pověřil vévodu z Humières důležitým úřadem:

Le duc d'Orléans voulut que je le menasse à Versailles remercier M. le duc d'Orléans le matin. Nous le trouvâmes qu'il allait s'habiller, et qu'il était encore dans son caveau (pokoj v přizemí, o němž je častá zmínka), dont il avait fait sa garde-robe. Il y était sur sa chaise percée parmi ses valets et deux ou trois de ses premiers officiers. J'en fus effrayé. Je vis un homme

Vévoda d'Humières chtěl, abych ho ráno dovedl do Versailles poděkovat panu vévodovi Orleánskému. Zastihli jsme ho, jak se oblékal ještě ve svém přizemním pokojíku, z něhož si udělal oblékárnu. Seděl na přenosném záchodě, kolem něho sluhové a dva nebo tři první důstojníci. Zděšilo mě to.

la tête basse, d'un rouge pourpre, avec un air hébété, qui ne me vit seulement sans approcher. Ses gens le lui dirent. Il tourna la tête lentement vers moi, sans presque le lever, et me demanda d'une langue épaisse ce qui m'amenait. Je le lui dis. J'étais entré là pour le presser de venir dans le lieu où il s'habillait, pour ne pas faire attendre le duc d'Humières; mais je demeurai si étonné que je restai court. Je pris Simiane, premier gentilhomme de sa chambre, dans une fenêtre, à qui je témoignai ma surprise et ma crainte de l'état où je voyais M. le duc d'Orléans. Simiane me répondit qu'il était depuis fort longtemps ainsi les matins, qu'il n'y avait ce jour-là rien d'extraordinaire en lui, et que je n'en étais surpris que parce que je ne le voyais jamais à ces heures-là; qu'il n'y paraîtrait plus tant quand il se serait secoué en s'habillant. Il ne laissa pas d'y paraître encore beaucoup lorsqu'il vint s'habiller. Il regut le remerciement du duc d'Humières d'un air étonné et pesant; et lui, qui était toujours gracieux et poli envers tout le monde, et qui savait si bien dire à propos et à point, à peine lui répondit il... Cet état de M. le duc d'Orléans me fit faire beaucoup de réflexions... C'était le fruit de ses soupers... (41, 229).

Měl jsem před sebou člověka se svěšenou brunatnou hlavou tupého výrazu, který ani nepostřehl, že k němu jdu. Řekli mu to jeho lidé. Zvolna ke mně otočil hlavu, skoro aniž ji zdvihl, a těžkým jazykem se zeptal, co mě přivádí. Řekl jsem mu to. Vešel jsem proto, abych ho donutil přejít rychle do oblékárny, aby nenechal čekat vévodu d'Humières; ale byl jsem tak překvapený, že jsem ztratil dech. Odvedl jsem Simiana, jeho prvního komorníka, k oknu, a tam jsem mu dal najevo svůj úžas a zděšení z toho, v jakém stavu vidím pana vévodu Orleánského. Simiane mi odpověděl, že už pěkně dlouhou dobu takhle ráno vypadá, že to není dnes nic zvláštního, a že mě to překvapuje jen proto, že ho nikdy v tu dobu nevidám; že už tak nebude vypadat, až se při oblékání sebere. Nepřestal tak vypadat ještě dlouho potom, co se oblékl. Poděkování vévodě d'Humières přijal s úžasem a tupým výrazem, a vévoda, který byl vždycky elegantní a ke každému zdvořilý a dovedl tak dobře pronášet zdvořilostní fráze, mu sotva odpověděl... Tenhle stav pana vévody Orleánského mě přivedl k mnohým úvahám... Bylo to ovoce jeho dýchánek...

Nesmí nás udívit, že regent je při vykonávání potřeby obklopen sluhy a dvorními úředníky, ba že přitom dokonce přijímá vysokého hodnostáře. Knížata 17. a 18. století nebyla skoro nikdy sama; když Louvois v dramatické scéně vtrhne ke králi, aby mu zabránil veřejně vyhlásit jeho sňatek s paní Maintenon, zastihne ho v okamžiku, kdy se právě zvedá z chaise percée a upravuje si oděv; a o vévodkyni z Burgundska píše Saint-Simon, že právě při této příležitosti obvykle vedla nejdůvěrnější hovory se svými dámmami. Ale ani jediný z těchto výjevů není tak strhující jako ten, který jsme otiskli výše. Sotva by se ve známé literatuře, zejména starší, našel text, který by takový výjev pojal dramaticky a tragicky. Zde tomu tak je: Saint-Simonovo zděšení nad obrazem rozpadu a blízké smrti, který se mu naskytá, má tragickou tíhu. Výjev se rozvíjí pomalu, postupně a přesně ve dvou delších vě-

tách (Je vis un homme... a il tourna la tête...) zarámovaných do tří kratičkových vět (J'en fus effrayé, ses gens le lui dirent, je le lui dis), které se vesměs vztahují k okolí a úsečnou pronikavostí působí jako úder, které se marně snaží prolomit regentovu apatii. Vlastní výjev uvádí Saint-Simon slovy „viděl jsem člověka“ — nikoliv „viděl jsem vévodu“ — čímž se vyjadřuje dvoji: že v první chvíli nepoznává, nebo nechce uvěřit, koho má před sebou; zadruhé, že nešťastník je už sotva M. le duc d'Orléans, nýbrž „už jen“ člověk. A pomalá přesnost druhé věty s namáhavým pootočením hlavy a bezvládným jazykem má stylovou polohu, kterou bychom v 18. století nenašli asi vůbec a v 19. století před Goncourty a Zolou jen stěží.

Přitom zde vůbec nejde jen o bezohledné vylíčení věcí všedních, ohyzdných a podle klasické estetiky nedůstojných; takový radikální realismus najdeme i jinde, dokonce v 17. a 18. století. Jde o užití realismu pro zcela vážné, problematicky hlubinné vylíčení člověka, které převyšuje i pouhý moralismus a noří se do profounders opaques naší bytosti. Každý čtenář maně cítí, že osud a tragika vévody z Orleansu vrcholí v této scéně na chaise percée. Stylovou polohou je Saint-Simon předchůdcem moderních a nejmodernějších forem pojetí a zpodobení života. Zachycuje lidi v samém středu jejich každodenního světa, jejich původ, mnohotvárné vztahy, majetek, každou část jejich těla, gesta, odstín jejich slov (Lauzun!), naděje a úzkosti, velmi často vystihuje to, co bychom dnes nazvali rodovými vlastnostmi, a také zde tělesná a duchovní najednou; zaznamenává svérážnost různých „milieu“ s přesností, jež ničím neopovrhne a je naprosto výstižná; který autor jeho doby by byl schopen a ochoten zdůrazňovat například zvláštní způsob ducha a mluvy rodiny Mortemarků, o němž se vždy znovu (u Mme de Montespan, u její dcery vévodkyně z Orleansu, u Mme de Castrie atd.) zmiňuje. A to vše slouží vylíčení condition de l'homme. Okruh jeho zkušeností je sice omezený, protože jde vždy jen o francouzský dvůr; zato je velmi ucelený, jednota děje je takřka předem dána; a dějiště je nicméně dost veliké, takže se do něho vejde celý svět lidí s možnostmi rozličných, nepřeborných, každodenních událostí. Řekli jsme již, že ani ostatní memoárová literatura 17. a 18. století se nepodřídila estetickému pravidlu, které oddělovalo všední a nízké od vysokých a vážných předmětů; naopak, odhaluje a demaskuje mnohdy to, co se jinak líčilo nadneseným způsobem, totiž knížata a dvory. Avšak u Saint-Simona to vše sahá mnohem dál než u kohokoliv jiného, má to jinou substanci a úroveň. U ostatních autorů, třebaže se mezi nimi vyskytli i nadaní spisovatelé, se právě pro věci osobní a všední, pro nevybí-

ravost a nedostatečný přehled o celkovém dění, cení především dokumentární a kulturně historický charakter a případně spisovatelské kvality se přijímají spíš jako roztomilý přídavek. Příliš převažuje anekdota, intrika, apologie, pouhé osobní aspekty; politické události, které se líčí takřka minutu za minutou a vybírají podle osobního rozhledu a zájmu, nevbuzují krajní lidskou účast, nikdo nebude čist Retze s takovou otevřeností a účastí jako Shakespeara nebo Montaigna. I Saint-Simona mnozí, podle mého názoru, příliš často hodnotili jako ostatní pisatele pamětí, příliš ho chápali jen jako kulturně historický dokument. Je ovšem také dokumentem, a dokonalejším než ostatní. Ale je ještě něčím víc a něčím jiným. Právě to, co u ostatních omezuje lidský a umělecký účinek, anekdotičnost, subjektivnost, přílišná detailnost a mnohdy bezvýznamnost toho, o čem píše, právě to je jeho síla, neboť právě od nahodilých jednotlivostí, od nevybíravostí, často až od absurdně osobních a stranických věcí nečekaně proniká do hloubky lidské existence.

Jaký odstup od roztomilé a povrchní polohy, s níž jsme se setkali v textech z první poloviny 18. století, o kterých jsme hovořili na počátku této kapitoly; jaký protiklad k libivě zaranžované skutečnosti, nabízející čtenáři povyražení nebo propagandisticky dokazující nějaký osvícenský názor! A přesto patří Saint-Simon mnohem spíš do epochy, v níž sepsal své dílo, než do 17. století, do něhož je vždy znovu zařazován, protože psal o dvoru Ludvíka XIV.; ačkoliv to naprosto nebyl dvůr z let 1660 ani 1670, nýbrž z posledních desítiletí! A také tato poslední desítiletí, do jejichž existence se pohroužil, byla v době, kdy psal, vzdálenou minulostí. První polovina 18. století není ani jinak chudá na myšlenky a hnutí jedinců, v nichž jako by byl předznamenán budoucí vývoj a kteří ve vlastní epoše stáli osamoceni. Kdo by zařazoval do 17. století Giambattistu Vica, který se narodil sedm let před Saint-Simonem a své hlavní dílo napsal o něco dřív než on! Jako Vico byl anti-karteziánský, tak Saint-Simon byl proti velkému králi, a jako on obdivoval svého soka a byl jím hluboce poznamenán. Ale mezi oběma tak rozličnými současníky existují ještě jiné, ne tak vnějškové podobnosti. Oba svými sklony a duchovním založením tíhnou do minulosti, která v jejich době vyšla z módy; oba napsali díla, která na rozdíl od elegantně formovaného a přesně vymezeného stylu současníků vypadají na první pohled jako beztvářá změt; u obou vnitřní impulzivní síla vtiskuje jazykovému výrazu cosi nezvyklého, někdy násilného, příliš výrazného, co odporovalo lehkému a libivému vkusu doby; a především oba vidí člověka hluboce zakotveného v dějinných skutečnostech zdebyť, jeden instruktivně, když

382

líčí osobnosti, které s ním žily, druhý spekulativně, když přehlíží průběh světových dějin, oba však v naprostém protikladu k racionálně antihistorickému myšlení své doby. Saint-Simon nevycházel ještě z dějinně teoretického základu ve smyslu historismu, jehož první náznaky se začínají objevovat právě v době, kdy psal své memoáry; osobitost kresby se omezuje na jednotlivého člověka; dějinné síly v nadosobním a přesto individualizovaném smyslu není schopen rozeznat. To, co nazývá živými dějinami (vysvětluje to v působivých *Considérations préliminaires*, 1,5 n.), je jen viděním psychologických zvláštností jednajících postav a z toho vyplývajících vztahů a protikladů; cíl jeho dějepiscectví, jak jej značuje, je morální a naukový ve zcela předhistorickém smyslu. Ale přepestrá skutečnost, ve které žil a která vzněcovala jeho génia, ho zavedla mnohem výše.

[XVII]

MUZIKUS MILLER

MILLER (schnell auf- und abgehend): Einmal für allemal! Der Handel wird ernsthaft. Meine Tochter kommt mit dem Baron ins Geschrei. Mein Haus wird verrufen. Der Präsident bekommt Wind, und kurz und gut, ich biete dem Junker aus.

FRAU: Du hast ihn nicht in dein Haus geschwätzt — hab' ihm's Mädél nicht nachgeworfen.

MILLER: Hab' ihn nicht in mein Haus geschwätzt — hab' ihm's Mädél nicht nachgeworfen; wer nimmt Notiz davon? — Ich war Herr im Haus. Ich hätt' meine Tochter mehr koram nehmen sollen. Ich hätt' dem Major besser auftrumpfen sollen — oder hätt' gleich alles Seiner Excellenz, dem Herrn Papa stecken sollen. Der junge Baron bringt's mit einem Wischer hinaus, das muss ich wissen, und alles Wetter kommt über den Geiger.

FRAU (schlüpf't eine Tasse aus): Possen! Geschwätzt! Was kann über dich kommen? Wer kann dir was anhaben? Du gehst deiner Profession nach und raffst Scholaren zusammen, wo sie zu kriegen sind.

MILLER: Aber, sag mir doch, was wird bei dem ganzen Commerz auch herauskommen? — Nehmen kann er das Mädél nicht — Vom Nehmen ist gar die Rede nicht, und zu einer — dass Gott erbarm? — Guten Morgen! — Gelt, wenn so ein Musje von sich da und dort, und dort und hier schon herumbeholfen hat, wenn er, der Henker weiss! was als? gelöst hat, schmeckt's meinem guten Schlucker freilich, einmal auf süß Wasser zu

MILLER (prochází se vzrušeně po pokoji): Už jsem řek. To musí přestat. Holka se s tím baronkem dostává do lidských řečí. Má rodina bude vykřičena. Donese se to k presidentovi — zkrátka a dobře, já tomu panáčkovi ukážu dveře.

MILLEROVÁ: Vždyť jsi ho k nám nezval — dceru nedohazoval.

MILLER: Nezval — nedohazoval — kdo na to dá? — Já byl pánem v domě.

Měl jsem si holku vzít na paškál. Posvítit si na toho majorka — aneho hned všechno píchnout Excelenci pantatinkovi. Ale mladý pan baron by dostal jen trochu vykrákáno, to známe, a sprostý muzikant — na toho hrom a blesky.

MILLEROVÁ (srká kávu): Hlouposti! Třesky plesky! Kdo si na tebe může dovolit? Hledíš si svého a lovíš žáky, kde se dá.

MILLER: Tak mi pověz, co z toho všeho kouká? Vzít si holku nemůže — na to není pomýšlení — a aby mu byla za takovou — dej pámbu dobrýtro! — To věřím, když si takový panáček už omočil tam i onde, když se už namsal čertví jakých letkvarů — inu, pak zachutná voda ze studánky. Pozor, říkám, pozor! a kdybys číhala u každé škvíry a hledala každou